

Sedidiler Mar ‘aşiler ve Kara Tatarlar Örneğinde Emîr Timur’un Göç ve İskân Politikasının Değerlendirilmesi

Mustafa Şahin*

Giriş

Emîr Timur kısa sürede tarihin büyük ve azametli imparatorluklarından birini kurmuştur. O yalnızca iyi bir asker değil aynı zamanda iyi bir teşkilatçı, mahir bir siyasetçi ve şehirler imar eden bir liderdi. Tüzükât’da yer alan; “*Hangi mülke girecek olsam, istişaresiz ve tedbirsiz oraya ayak basmadım. Her işte uyanıklık ve ihtiyat yolunu sıkı tuttum. Tanrı yardım edip nasıl bir tedbir aldım sa doğru olup hata yapmadım. Her ilin, her yerin halkının doğasına ve mizacına dikkat ettim. Buna göre muamele yapıp hâkimler tayin ettim*” cümleleri onun karar alırken nelere dikkat ettiğini göstermektedir.¹

Emîr Timur bazen güvenlik nedeniyle bazen de imar işlerinde kullanmak için Barlaslardan Apardilere, Sedidilerden Mar‘aşilere ve Kara Tatarlara kadar birçok kavmin ve etnik grubun yerini değiştirdi.

Bu çalışmada Emîr Timur’un ele geçirdiği topraklarda takip ettiği iskân, görevlendirme ve yer değiştirme siyasetinde rol oynayan unsurlar Sedidiler, Mar‘aşiler ve Kara Tatarlar örnekleri üzerinden açıklanacaktır.

1. Sedidiler

Emîr Timur 782/1380 yılında Horasan’a yöneldi. Bu sefer ile 783/1381 yılında merkezi Herât olan Kertleri ve merkezi Sebzevâr olan Serbedârîleri hâkimiyeti altına aldı. Emîr Timur’un Horasan’a ilk gelişinde Serbedârîlerin hükümdarı Hâce Ali Mü’eyyed onu karşılayarak itaatini sundu ve toprakları tekrar kendisine verdi. Emîr Veli ve Emîr Ali Beg Canikurbânî de Emîr Timur’a itaat etmek zorunda kaldı. Emîr Timur Horasan işlerini hallettikten sonra aynı yıl Semerkant’a döndü.²

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Sinop/TÜRKİYE, msahin@sinop.edu.tr, ORCID:0000-0002-4897-4053

1 Sahipkaran Emîr Timur Muhammed Taragay Bahadıroğlu, Emîr Timur’un Günlüğü Tüzükât-ı Timur, haz. Kutluhan Şakirov, Adnan Aslan, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 114.

2 Timur, *age.*, s. 66; Gıyâseddîn-i Ali Yezdî, Saadetnâme, (Tarihçi Gıyâseddîn Ali Yezdî’nin Saadetnâmesi (Metin Tercümesi ve Değerlendirme), haz. Sinan Eren, İstanbul Ü. SBE

Emîr Timur'un Semerkant'a döndüğü kışta Hâce Ali Mü'eyyed'in elçisi Semerkant'a gelerek Emîr Veli ile Emîr Ali Beg Cânikurbânî'nin ittifak yaparak Serbedârîlerin merkezi Sebzevâr'ı almak için yola çıktıkları haberini getirdi. Bu sırada kızı Tagayşâh'ın ölümü nedeniyle çok üzgün olan Emîr Timur sefer düşüncecek durumda değildi. Ancak ablası Kutluğ Terken Ağa'nın ikna etmesiyle sefere çıktı. Kış mevsimine rağmen Ceyhûn Nehri'ni geçip tekrar Horasan'a gitti. Bir yandan Emîr Ali Beg Canikûrbânî'nin elindeki Kelat'a, diğer yandan Kertlerin elindeki Turşîz'e³ yöneldi.⁴ Turşîz kalesi, Kûhistân'ın en muhkem kalelerinden

(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s. 28-31; Nizamüddin Şâmî, Zafernâme, Farsçadan çev. Necati Lügal, TTK, Ankara 1987, s. 99-103; Şerefüddin Ali Yezdî, Zafernâme, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 127-130; Hâfiz-i Ebrû (Şihâbu'd-dîn Abdullah-i Hâvâfî), Mecmu'a-yi Hâfiz-i Ebrû (Peç Risâle-i Târihi der Bare-i Havâdis-i Devârân-i Emir Timur-ı Gürgân. Cinq Opuscules de Hafiz-i Abruü Concernant l'histoire de l'Iran autempts de Tamerlan), ed. critique par Felix Tauer, Çekoslov-Prague 1959, s. 58; A. mlf. Zubdetü't-Tevârih, C II, neşr. S. K. Cevâdî, Vezâret-i Ferheng u İrşâd-i İslâmî, Tahran 1380, s. 556-566; Fasîh-i Havâfî (Fasîhü'd-dîn Ahmed b. Celâlu'd-dîn Muhammed), Mucmel-i Fasîhî, C III, neşr. Muhammed Ferruh, Meşhed 1339, s. 117; İsfizârî (Mu'înu'd-dîn Muhammed Zamçî), Ravzâtu'l-Cennât fi Evsâf-i Medineti'l-Herât, C II, neşr. M. Kâzım İmâm, Tahran 1338, s. 41; İbni Tagrıberdî, En-nücumu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar), Arapçadan çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 351; Kemâleddîn Abdürrezzak-ı Semerkandî, Matla-ı Sadeyn ve Mecma'i Bahreyn, C I/2, neşr. A. Nevâî, Tahran 2004, s. 522-528; Devletşâh-ı Semerkandî, Tezkiretu's-Şuarâ (Tezkere-i Devletşâh), terc. Necati Lügal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1997, s. 326; Mîrhând (Mîr Muhammed b. Seyyid Burhânü'd-dîn Hândşâh), Ravzâtu's-Safâ fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ, C VI, neşr. A. Zeryab, Tahran 1358, s. 1036; Hândmîr (Gıyâsu'd-dîn b. Humâmu'd-dîn), Târih-i Habîbu's-Siyer fi Ahbârî Efrâdi'l-Beşer, C III, neşr. M. N. Debir Siyâkî, Kitâbfurûş Hayyam, Tahran 1362, s. 389, 429-432; Mar'aşî, (Mîr Seyyid Zâhiru'd-dîn b. Seyyid Nasîru'd-dîn), Târih-i Taberistân- u Rûyân- u Mâzenderân, neşr. Muhammed Hüseyin Tesbihi, Tahran 1361, s. 224; İsmail Aka, Timur ve Devleti, TTK, Ankara 2000, s. 10-12; Hayrunnisa Alan, Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 36-37; Mustafa Şahin, Orta Çağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507), (Gaziosmanpaşa Ü. SBE Basılmamış Doktora Tezi), Tokat 2013, s. 154-160.

3 Turşîz: Nişâbü'r şehrine bağlı Puşt nahiyesinin merkezi olup bugünkü ismi Türbet-i Haydariyye'dir. Şerefüddin Ali Yezdî, *age.*, s. 134 dn 305. Burası Orta çağda ticari bakımdan önemli bir yerdi. Selçuklular ve Haşhâşîler arasında mücadele alanı olan kale Moğollar zamanında tekrar eski önemini kazandı. Emîr Timur'un ele geçirmesinden sonra tamamen yıkıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Guy Le Strange, Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar), haz. Adnan Eskikur, Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 434-435.

4 Şâmî, *age.*, s. 106; Yezdî, *age.*, s. 132-134; Hâfiz-i Ebrû, Mecmu'a-yi Hâfiz-i Ebrû, s. 65-66; A. mlf. Zubdetü't-Tevârih, C II, s. 566; İbni Arabşâh, Acâibu'l-Makdûr fi Nevâib-i Timur (Bozkırdan Gelen Bela), Arapçadan çev. ve notlar; Ahsen Batur, İstanbul 2012, s. 64; Fasîh-i Havâfî, *age.*, C III, s. 118; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; Mîrhând, *age.*, c. 6, s. 1037; İsfizârî, *age.*, C II, s. 42; Hândmîr, *age.*, C III, s. 433-433.

biriydi. Burası Gûr kökenli Sedidilerin elindeydi. Sedidilerin kale korumada ve yiğitlikte bölgede emsalleri yoktu. Bu nedenle Kert hükümdarı Melik Gıyâseddîn Pir Ali, kaleyi onlara emanet etmişti.⁵

Emîr Timur kaleye yakın bir yere gelerek karargâh kurdu.⁶ Yanındaki Melik Gıyâseddîn’e; “*bunlar senin adamlarındı. Kaleyi onlara sen vermiştin. Şimdi sen bize itaat ettiğin halde bunlar niçin kaleyi koruyorlar?*” dedi. Melik Gıyâseddîn, “*ahmaklıklarından*” cevabını verdi. Eski Kert Meliki Gıyâseddîn kalenin altına varıp teslim olmaları konusunda nasihatte bulduysa da Sedidiler onu dinlemediler.⁷ Bunun üzerine Emîr Timur askerlerine savaşa hazır olmalarını emretti.⁸ Kendisi de her gün atına binerek kalenin durumunu, zayıf noktalarını ve nereden girip çıkılabileceğini inceledi. Timurlular yeteri kadar bilgi sahibi olduktan sonra kaleyi kuşattılar. Mancınıklar kurularak kale burçları ve surlar tahrip edildi.⁹ Sedidiler kaleyi var güçleriyle savunuyorlardı.¹⁰ Kaledeki surlarda gedikler açılrsa da Sedidiler tarafından akşamdan sabaha tamir ediliyordu. Emîr Timur kalenin etrafındaki hendeklerin sularının boşaltılmasını emretti. Onun emri yerine getirilip kalenin etrafındaki hendeklerdeki sular çıkırıklarla boşaltıldı.¹¹ Kaledekilerin ok ve taş yağmuruna rağmen¹² Timurlular duvarın dibinden lağım açtılar.¹³ Sonra dört bir yandan saldırıya geçtiler. Kaleyi savunan Sedidiler aciz kalıp aman dilediler.¹⁴ Emîr Timur’un kendilerini bağışladığını duyunca dışarı çıkıp onun huzurunda yeri öptüler.¹⁵ Turşiz kalesi 783/1382 yılında Timurluların eline geçti. Sedidilerin muhasara sırasında gösterdikleri yiğitlikleri takdir eden Emîr Timur onlara iyi

5 Yezdi, *age.*, s. 135; Hâfız-i Ebrû, *Mecmu‘a-yi Hâfız-i Ebrû*, metin, s. 67; Fasih-i Havâfi, *age.*, C III, s. 118; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; Mîrhând, *age.*, C. VI, s. 1038; İsfizârî, *age.*, C II, s. 42; Hândmîr, *age.*, C III, s. 433.

6 Yezdi, *age.*, s. 135; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535.

7 Yezdi, *age.*, s. 135; Hâfız-i Ebrû, *Mecmu‘a-yi Hâfız-i Ebrû*, s. 67; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1038.

8 Yezdi, *age.*, s. 135.

9 Şâmî, *age.*, s. 106-107; Yezdi, *age.*, s. 135; Hâfız-i Ebrû, *Mecmu‘a-yi Hâfız-i Ebrû*, -. 67; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; İsfizârî, *age.*, C II, s. 42.

10 Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535.

11 Şâmî, *age.*, s. 107; Yezdi, *age.*, s. 135; Hâfız-i Ebrû, *Mecmu‘a-yi Hâfız-i Ebrû*, metin, s. 67; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; İsfizârî, *age.*, C II, s. 42.

12 Yezdi, *age.*, s. 135; Hâfız-i Ebrû, *Mecmu‘a-yi Hâfız-i Ebrû*s. 67.

13 Şâmî, *age.*, s. 107; Yezdi, *age.*, s. 135.

14 Şâmî, *age.*, s. 107; Yezdi, *age.*, s. 135; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1038.

15 Yezdi, *age.*, s. 135; Hâfız-i Ebrû, *Mecmu‘a-yi Hâfız-i Ebrû*, - s. 67.

davrandı. Sedidîleri Türkistan'daki şehirlere göndererek buralardaki kalelerin muhafızlığı ile görevlendirdi ve onlara geniş suyurgallar verdi.¹⁶

2. Mar'âşiler

Mâzenderân bölgesinin ileri gelen ailelerinden birinin çocuğu olup, bölgede hüküm süren Bâvendîlerin son hükümdarı Fahrüddeve Hasan'ı 27 Muharrem 750/17 Nisan 1349 tarihinde öldüren Kiyâ Afrâsîyâb Celâvî bölgenin yeni hâkimi oldu.¹⁷ Bu sırada Seyyid Kıvâmüddîn Mar'âşî, Serbedârîlerin fikirlerinden etkilenmiş ve Mâzenderân'a dönerek Âmul yakınındaki Dabûnî adında bir köyde kurduğu zâviyede tebliğe başlamıştı. Kiyâ Afrâsîyâb Celâvî ona mürid oldu. Ancak Seyyid Kıvâmüddîn Mar'âşî bölgede etkisini arttırınca daha önce merkezi Sebzevâr olmak üzere kurulan Serbedârîler gibi Şî'î kökenli bir devlet kurma düşüncesine kapıldı. Bu nedenle kısa süre içerisinde Kiyâ Afrâsîyâb Celâvî ile Seyyid Kıvâmüddîn'in arası açıldı.¹⁸ Kiyâ Afrâsîyâb Celâvî Seyyid Kıvâmüddîn'i hapse attıysa da bir süre sonra onun kerametlerinin olduğunu düşünerek serbest bıraktı.¹⁹ Fakat aralarındaki mücadele bitmedi. Seyyid Kıvâmüddîn Celâlekmârperçîn savaşında²⁰ Kiyâ Afrâsîyâb Celâvî ve çocuklarından bazılarını öldürdü.²¹ Bu savaştan sonra mücadeleye devam eden Seyyid Kıvâmüddîn, Astarâbâd'dan Rüstemdâr sınırına kadar olan yerlerde hâkimiyet kurdu.²² Böylece 761/1359-1360 tarihinden

16 Şâmî, *age.*, s. 107; Yezdî, *age.*, s. 135; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1038; İsfizârî, *age.*, C VI, s. 42; Hândmîr, *age.*, C III, s. 433. Hâfız-i Ebrû ise Sedidîlerin Moğolistan sınırındaki serhadlere gönderildiğini kaydetmiştir. Ancak kastedilen yer yine Türkistan'daki sınırların kaleleridir. Türkistan sınırındaki serhatlerde yer ismi sadece Hâfız-i Ebrû, Semerkandî ve İsfizârî'de ver almıştır. Bu müellifler Sedidîlerin gönderildikleri yeri Kaşgar olarak kaydetmişlerdir. Hâfız-i Ebrû, Mecmu'a-yi Hâfız-i Ebrû, - s. 67; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535; İsfizârî, *age.*, C II, s. 43. Hâfız-i Ebrû ve Semerkandî Sedidîlerin bağışlanmalarında Melik Gıyâseddîn'in rolünden de bahsetmişlerdir. Hâfız-i Ebrû, Mecmu'a-yi Hâfız-i Ebrû, s. 67; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 535.

17 Semerkandî, *age.*, C I, s. 305; Hândmîr, *age.*, C III, s. 338; H. L. Rabino, *Mazandaran and Astrabad*, London 1928, s. 142.

18 Hâfız-i Ebrû, Mecmu'a-yi Hâfız-i Ebrû, s. 17; Semerkandî, *age.*, C I, s. 146; Mar'âşî, *age.*, s. 166, 171-172; Hândmîr, *age.*, C III, s. 337; Osman Gazi Özgüdenli, "Mar'âşiler", *DİA*, CXXVIII-, Ankara 2003, s. 37.

19 Mar'âşî, *age.*, s. 175-176; Hândmîr, *age.*, C III, s. 339.

20 Bu savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Şahin, "Mâzenderân'da Yerli Bir Aile: Celâvîler", *İğdir Ü. Sos. Bil. Dergisi*, S. 13, (2017), s. 203-205.

21 Mar'âşî, *age.*, s. 178; Hândmîr, *age.*, C III, s. 339; Şahin, *Celâvîler*, s. 200-201.

22 Hâfız-i Ebrû, Mecmu'a-yi Hâfız-i Ebrû, s. 55; A. mlf. *Zubdetü't-Tevârih*, C I, s. 314; Semerkandî, *age.*, C I, s. 305; Mar'âşî, *age.*, s. 172.

itibaren bölgede Mar'aşiler adıyla bilinen Şî'î bir devlet kuruldu.²³

Seyyîd Kıvâmüddîn, Kiyâ Afrâsiyâb Celâvî'nin çocuklarının çoğunu öldürmüştü. Bu sırada henüz yaşı küçük olan oğlu İskender Şeyhî önce Lâricân'daki halasının kocasının yanına, sonra Muzafferilere, oradan Kertlere sığındı. Emîr Timur'un bölgeye gelmesiyle de onun hizmetine girdi.²⁴ Seyyîd Kıvâmüddîn ise Âmul'u aldıktan sonra bölgenin önemli şehirlerinden biri olan Sârî'yi de Fahrüddevl'e alıp oğlu Seyyîd Rızâeddîn'e verdi.²⁵ Seyyîd Kıvâmüddîn'den sonra oğlu Seyyîd Kemâleddîn (763-795/1361-1392) babasından yönetimi devraldı.²⁶

Emîr Timur'un 787/1385 yılında Mâzenderân'a bölgesindeki Âmul ve Sârî'ye geldiği sırada Seyyîd Kemâleddîn ve kardeşi Seyyîd Rızâeddîn huzuruna çıkıp bağlılıklarını bildirdiler. Onun adına hutbe okutup para basturdular. Emîr Timur da onlara iyi davranıp gönüllerini hoş tuttu.²⁷ Seyyîd Kıvâmüddîn Emîr Timur'a bağlılığını bildirmiş ve bölgede hâkimiyetini devam ettiriyorken İskender Şeyhî, Emîr Timur'un yanında bazı seferlere katılıp ona hizmet ediyordu. Ancak Mar'aşilerin, babası ve kardeşlerine yaptığını unutmamıştı. Bu nedenle Emîr Timur'u onların üzerine sefer yapmak için kışkırtıyordu. Her ne kadar İskender Şeyhî Emîr Timur'u sürekli Mar'aşiler aleyhine kışkırtsa da Seyyîd Kemâleddîn 792/1389-1390 yılında yine oğullarını Emîr Timur'un huzuruna göndermiş, Emîr Timur da Mar'aşilere yine dokunmamıştı.²⁸ Fakat bir süre sonra İskender Şeyhî'nin kışkırtmasının da etkisiyle bölgede Mar'aşilerin halka zulüm yaptığı haberleri Emîr Timur'a gelmeye başladı. Emîr Timur Astarâbâd'a gelerek 1 Zilkaade

23 Devletşâh, *age.*, C II, s. 338; Hâfız-i Ebrû, Mecmu'a-yi Hâfız-i Ebrû, metin, s. 54, notlar, s. 3-4; A. mlf. Zubdetü't-Tevârih, C I, s. 313; Mîrhând, Ravzâtu's-Safâ fi Sîretü'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ, C V, neşr. A. Pervîz, Tahran 1339, s. 599; Mar'aşî, *age.*, s. 176, 178; Semerkandî, *age.*, C I/1, s. 305; Hândmîr, *age.*, C III, s. 337; Alessandro Bausani, "İlhanlı Hâkimiyeti Zamanında İran'da Din", terc. Mustafa Uyar, A.Ü. DTCF TAD, (2002), S. 32'den ayrı basım, s. 230.

24 Hâfız-i Ebrû, Mecmu'a-yi Hâfız-i Ebrû, s. 54-56; A. Mlf. Zubdetü't-Tevârih, C I, s. 502; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1036; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 481; Mar'aşî, *age.*, s. 181-182; Hândmîr, *age.*, C III, s. 339, 366.

25 Mar'aşî, *age.*, s. 186; Hândmîr, *age.*, C III, s. 340.

26 Mar'aşî, *age.*, s. 185; Hândmîr, *age.*, C III, s. 340. Seyyîd Kemâleddîn'in faaliyetleri için bkz. J. Calmard, "Mar'ashis", *EF*², C VI, Leiden 1991, s. 511-512; Rabino, *age.*, s. 53; Mustafa Şahin, Serbedâriler Darağacının Gölgesinde Kurulan Bir Devlet, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 437-439.

27 Şâmî, *age.*, s. 117-119; Yezdî, *age.*, s. 149-150; Hâfız-i Ebrû, Zubdetü't-Tevârih, C II, s. 628; Hândmîr, *age.*, C III, s. 437.

28 Mar'aşî, *age.*, s. 224-226.

794/19 Eylül 1392 tarihinde Cürçân Nehri'nin sahilinde karargâh kurdu.²⁹ Seyyîd Kemâleddîn'in oğlu Seyyîd Gıyâseddîn Emîr Timur'un huzuruna çıkarak babasının bağlılığını bildirdi. Ancak babası bir süre sonra isyan etti. Emîr Timur sarp yollardan ve ormanlık alanlardan güçlkle ilerleyerek Seyyîd Kemâleddîn'in üzerine yürüdü. Seyyîd Kemâleddîn, Sârî'de Emîr Timur'a karşı direnemeyeceğini anlayarak önce Karatogan'a, sonra da kardeşi Rızaeddîn'in hâkim olduğu müstahkem bir kale olan Mâhânesere³⁰ sığındı. Mar'aşîler var güçleriyle Timur'a karşı koydular.³¹ Kale kuşatıldığı sırada mücadeleyi sürdüremeyeceğini anlayan Seyyîd Kemâleddîn ve yanındakiler aman dilediler. Emîr Timur, Mar'aşî ileri gelenlerinden bazılarının çocuklarıyla birlikte birkaç yıllık mal göndermeleri halinde onlara aman vereceğini söyleyince Seyyîd Kemâleddîn kabul etmedi ve savaş yeniden başladı. 8 Zilhicce 796/26 Ekim 1392 tarihinde yapılan Mahâneser savaşı Mar'aşîler için yıkım oldu. Seyyîd Kemâleddîn ve Seyyîd Rızaeddîn başta olmak üzere Mar'aşîler kaleden çıkarak teslim oldular.³² Emîr Timur Mar'aşî liderlerini önce azarladı, sonra yaptıkları kötü işlerden vazgeçmelerini, ehl-i sünnetten ayrılmamalarını, ilim ehline saygı göstermelerini ve çocuklarını da bu şekilde yetiştirmelerini öğütledi. Bazılarına ihsanlarda bulunurken bazılarını da cezalandırdı.³³ Seyyîd Kemâleddîn'in hanımları ve diğer akrabalarıyla birlikte gemiye bindirilerek Hârzem'e, Seyyîd Murtazâ ve Seyyîd Abdullah'ın da çocuklarıyla birlikte Semerkant üzerinden Taşkent'e götürülmelerini emretti.³⁴ Emîr Timur'un Mar'aşî hânedanını uzak diyarlara göndermesi Tüzükât'ta geçen bir paragraf ile çok büyük oranda benzerlik oluşturmaktadır. Buna göre Emîr

29 Şâmî, *age.* s. 154; Yezdî, *age.*, s. 199; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*, C II, s. 745.

30 Mâhâneser: Taberistân'da Âmul'un Hazar Denizi tarafına 4 fersah (yaklaşık 22-25 km.) uzaklıkta bulunan bir kaledir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Al-Muqaddasî (Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî), *Ahsan al-Taqasim fi Ma'rîfat al-Aqâlim*, trans. Basil Antony Collins, Garnet Published, UK 1994, s. 27; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*, C III, s. 746; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 653-654; Mar'aşî, *age.*, s. 226-227; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1061; Rabino, *age.*, s. 142; Şahin, *Serbedâriler*, s. 442.

31 Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C II, çev. Mehmet Ata, MEB, İstanbul 2005, s. 69.

32 Şâmî, *age.*, s. 155-156; Yezdî, *age.*, s. 199-201; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*, C II, s. 746-748; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 653-654; Mar'aşî, *age.*, s. 224-227, 230-232; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1060-1064; Hândmîr, *age.*, C III, s. 345; Akif Rençber, "Şâhruh Dönemi Mâzenderân ve Gilan Seyyidler (1400-1422)", *History Studies*, C VIII, S. 2, (Haziran 2016), s. 69 s. 73 dn. 23.

33 Yezdî, *age.*, s. 201; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1061; Semerkandî, *age.* C I/2, s. 654; Mar'aşî, *age.*, s. 232; Hândmîr, C III, *age.*, s. 345-346.

34 Yezdî, *age.* s. 201; Fasîh-i Havâfi, *age.*, C III, s. 134; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*, C II, s. 748; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 655; Mîrhând, *age.*, c. 6, s. 1061; Hândmîr, *age.*, C III, s. 346; Calmard, *age.*, s. 512; Rabino, *age.*, s. 34.

Timur, “*Emrettim. Eğer her yer ve ilin erbabları, mahalle, köy ve kent büyükleri orali sıradan teb’aya cebir ve zulüm ederse ve bundan dolayı küçükler ziyân olmuşsa, o ziyânın karşılığını büyüklerden alıp zarar görenlere teslim etsinler ki her taraf da bundan ibret alsın*” demiştir.³⁵

Mar‘aşilerin hâkim oldukları alanlar daha önce onlar tarafından Mâzenderân’da babası öldürülerek toprakları ellerinden alınan İskender Şeyhî’ye verildi. İskender Şeyhî burada Seyyîdlere zulüm yaptı ve birçoğunu öldürdü.³⁶

Emîr Timur yerlerinden ettiği yöneticileri tamamen ortadan kaldırmayıp aileleriyle birlikte çoğu zaman Mâverâünnehr’e ve Türkistan’a gönderiyordu. Bu şekildeki yer değiştirme siyâseti Emîr Timur’a onları gerektiğinde tekrar eski yurtlarına getirme imkâm veriyordu.³⁷ Toprakları ellerinden alınıp Mâverâünnehr ve Hârzem’e gönderilen Mar‘aşilerin yerine İskender Şeyhî verilmişti. O bir süre sonra yeterince güçlendiğini düşünerek müstahkem durumdaki Firûzkûh’da isyan edince Emîr Timur buraya ordu gönderip kaleyi ele geçirdi. Emîrlere, kaleden kaçan İskender Şeyhî’yi takip emrini verdi.³⁸ Mar‘aşilerin ileri gelenlerinden Seyyîd Kemâleddîn, Seyyîd Fahreddîn, Seyyîd Zahreddîn, Seyyîd Rızâüddîn ve Seyyîd Nasreddîn daha önce Emîr Timur tarafından sürgüne gönderildikleri Mâverâünnehr’de ölmüşlerdi. Mahâneser savaşının üstünden artık belli bir zaman da geçmişti. Sürgüne gönderilen Mar‘aşilerin bir kısmı geri dönmüş Emîr Timur ise bu olaya kayıtsız kalmıştı.³⁹ Seyyîd Kıvâmüddîn’in torunu ve Seyyîd Kemâleddîn’in oğlu Ali b. Kemâleddîn ve Seyyîd Gıyâseddîn, hem Emîr Timur’un İskender Şeyhî’nin üzerine yaptığı seferlerde orduda görev aldılar hem de bölgeyi iyi bildikleri için kılavuzluk yaptılar.⁴⁰

35 Timur, *age.* s. 121.

36 Yezdi, *age.*, s. 202; Mar‘aşî, *age.*, s. 233; Semerkandî, *age.*, C. I/2, s. 481, 655; Hândmîr, *age.*, C III, s. 346; Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınları, İstanbul 2006, s. 126; Rabino, *age.*, s. 34; Calmard, *age.*, s. 515.

37 Şahin, *Serbedâriler*, *age.*, s. 445.

38 Yezdi, *age.*, s. 427-429; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârîh*, C II, s. 1021; Fasîh-i Havâfî, *age.*, C III, s. 149; el-Hüseyinî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, TTK, Ankara 2011, s. 41-42; Ruy Gonzales De Clavijo, *Court of Timour, at Samarcand*, trans. Celements R. Markham London 1859, s. 102; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 1007; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1116; Hândmîr, *age.*, C III, s. 345, 522.

39 Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârîh*, *age.*, C II, s. 1021; Mar‘aşî, *age.*, s. 245; Hândmîr, *age.*, C III, s. 346.

40 Yezdi, *age.*, s. 431; el-Hüseyinî, *age.*, s. 44; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1117; Hândmîr, *age.*, C III, s. 346; Calmard, *age.*, s. 512; Manz, *age.* s. 126. İskender Şeyhî’nin sonu hakkında kaynaklar tam bir görüş birliği içinde değilseler de Zilhicce 806/Haziran 1404 yılında bu meselenin artık kesin olarak halledildiği bilinmektedir.

Emîr Timur, Mar‘aşilerden boşalan yerlere nasıl daha önce İskender Şeyhî’ni görevlendirmişse şimdi de ondan boşalan yerlere tekrar Mar‘aşilerden yöneticileri görevlendirdi. İskender Şeyhî’nin isyanı sırasında kendisine yardım eden Seyyid Ali için Ankara Savaşı’ndan dönüşünde tören düzenleyip hil‘at giydirdi, altın kemer kuşattı ve baba yurdunu tekrar ona verdi. Onuruna da eğlenceler tertip etti.⁴¹ Ancak artık Sârî’ye bir Timurlu yönetici atamayı da ihmal etmedi.⁴² Emîr Timur’dan sonraki dönemlerde de Mar‘aşilerin bölgeye geri dönmeleri devam etti.⁴³

3. Kara Tatarlar

Kaynakların hemen hemen tamamı Kara Tatarların Hülagü Han’ın (1256-1265) Ön Asya seferi sırasında onunla birlikte geldiklerini ve Anadolu sınırları ile Şam civarına yerleştiklerini kaydetmişlerdir. Bu kaynakların çoğunluğu Kara Tatarların Moğol asıllı olduğunu kaydederlerken bazıları ise Türk olduğunu kaydetmişlerdir.⁴⁴

Tatarların İlhanlı hükümdarı Ebû Sa‘îd’in 1335 yılında ölümüyle İran’da ortaya çıkan kargaşa sırasında etkinlik kazanmaya başladıkları ve daha sonra Anadolu’da yoğunlaştıkları görülmektedir. Kara Tatarlar elli iki tümendenden meydana geliyorlardı. Her yüz hane Tatar bir yurt hesabıyla ayrı ayrı yaylak ve kışlaklarda oturuyordu.⁴⁵ Sağ ve sol kol olmak üzere ikiye ayrılmışlardı.⁴⁶ Çoğunlukla Konya, Kütahya, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Amasya, Malatya, Erzincan

41 el-Hüseynî, *age.*, s. 43; Yezdî, *age.*, s. 433.

42 Yezdî, *age.*, s. 431, 433; el-Hüseynî, *age.*, s. 44; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1117; Calmard, *age.*, s. 512; Manz, *age.*, s. 126.

43 Mîrzâ Şahrüh’un huzuruna çıkan bazı Mar‘aşî ileri gelenleri Timurluların menfaatlerini koruyacaklarını, Mîrzâ Şahrüh’a dua edeceklerini ve iyilikten ayrılmayacaklarını belirterek vatanlarına dönmek istediklerini söylediler. Mîrzâ Şahrüh da onların bir kısmına Mâzenderân’da görev verdi. Hâfîz-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C III, s. 204; Mar‘aşî, *age.*, s. 16, 245; Hândmîr, *age.*, c. 3, s. 346.

44 Yezdî, *age.*, s. 409; Clavijo, *age.*, s. 103; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 961-962; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1110; Hândmîr, *age.*, c. 3, s. 515; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü’l-ahbâr fî Vekayî’i’l-a’sâr*, C III, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1285, s. 414.

45 Yezdî, *age.*, s. 409; Hâfîz-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C II, *age.*, s. 988; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 961-962; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1110; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-tevarih*, C I, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 333; Müneccimbaşı, *age.*, C III, s. 414.

46 Yezdî, *age.*, s. 409; Hâfîz-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C II, s. 988; Semerkandî, *age.*, s. 163. c. 1/2, s. 961-962; Mîrhând, *age.*, c. 6, s. 1110; Hoca Sadettin Efendi, C I, s. 333; Müneccimbaşı, *age.*, C III, s. 414; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 30; Adülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Erciyes Ü. Yay., Kayseri 1994, s. 163.

ve Çoruh yörelerinde yaylak ve kışlak edinmişlerdi.⁴⁷ Anadolu’da Akşehir civarında düşman ile savaşıp gazalara katıldılar.⁴⁸ Vergi de ödemedikleri için kısa zamanda zenginleştiler.⁴⁹ Kara Tatarlar ile hükümdarlar arasında manevi bir bağ yoktu. Onlar menfaatlerini daima güçlü bir hükümdarın hizmetine girmekte görüyorlardı.⁵⁰ Eratnalılar, Karamanoğulları ve Kadı Burhâneddîn zamanında önemli roller aldılar.⁵¹ Kadı Burhâneddîn’in öldürülmesinden sonra Sivas’ı alan Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid’in ordusunda görev aldılar ve ona bağlı olarak yaşamaya devam ettiler.⁵²

Emîr Timur Ankara Savaşı’nın öncesinde Kara Tatarlarla iş birliği yaptı. Yıldırım Bayezid’e karşı cephe oluşturmak için Kara Tatarların ileri gelenlerine mektup

47 İbni Arabşah, *age.*, s. 302; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 333-334; Müneccimbaşı, *age.*, C III, s. 414; Yuvalı, *age.*, s. 163; Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, C I, TTK, Ankara 1979, s. 115, 118-119; Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II, TTK, Ankara 1989, s. 71, 78, 79. Faruk Sümer bunlara Kara Tatar denilmesinin sebebini etkinliklerini kaybetmiş olmalarına bağlamıştır. Sümer, Moğollar, s. 115-116. Mönke Han’ın emriyle Hülagü’nün hizmetine giren Sali Noyan, daha sonra Anadolu ordusu kumandanlığı yapan onun oğlu Abışka, Hülagü ve Abaka Noyan dönemlerinde önemli hizmetlerde bulunmuş Samagar Noyan, Abaka Han zamanında Diyarbakır vâlisi olan Durbay Noyan ve Hülagü zamanında Malatya vâlisi olan Kür Buğa Tatar asıllı önemli isimlerden bir kaçıdır. Reşidüddin Fazlullah, Câmîu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı), çev. İsmail Aka vd., TTK, Ankara 2003, s. 9, 68, 77, 79, 81, 100, 128, 165, 167, 173, 206, 208, 279-280, Sümer, Moğollar, s. 13; Yuvalı, *age.*, s. 146, 163; P. B. Golden, “Tatar”, *vol.*, 8, Leiden 2000, s. 371.

48 Hâfız-i Ebrû, Zubdetü’t-Tevârih, C II, s. 988.

49 Yezdi, *age.*, s. 409; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 962; Hândmîr, *age.*, C III, s. 515; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 333. İbni Arabşah bu konuda; “Tatarlar güçlü, kalabalık ve menfaat peşinde koşan insanlardır. Kalabalık sürüleri her etrafı doldurmuştu. Askerleri dağı taşı kaplamıştı. Her birinin 10 bin deveşi vardı. Atları eyerli ve gemli değildi. Koyun ve sığırları çoktu. Rum ve Karaman topraklarından Sivas’a kadar uzanan alanlarda yaylak ve kışlakları vardır.” kaydını düşmüştür. İbni Arabşah, *age.*, s. 302.

50 Sümer, Moğollar, s. 120; Yücel, *age.*, s. 66.

51 Aziz b. Erdeşir-i Estarâbâdî, Bezme u Rezm (Eğlence ve Savaş), çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1990, s. 385, 389; Yezdi, *age.*, s. 409; İbni Arabşah, *age.*, s. 191-192; el-Hüseynî, *age.*, s. 43; Hâfız-i Ebrû, Zubdetü’t-Tevârih, C II, s. 988; Ebûbekr-i Tihranî, Kitâb-ı Diyarbekriyye, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 2001, s. 42; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 961-962; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1110; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 333; Müneccimbaşı, *age.*, C III, s. 414; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C I, TTK, Ankara 1988, s. 319; Yücel, *age.* s. 84, 66, 205. Ebu Bekr-i Tihranî; Kara Osman ile Kara Tatarların Sivas-Karabel arasındaki Siverek denilen yerde savaşta sıradaki 40 bin hane sahibi olduklarını kaydetmiştir. Ebu Bekr-i Tihranî, Kara Tatarlardan 40 bin hane sahibi olarak bahsetmiştir. Ebûbekr-i Tihranî, *age.*, s. 42.

52 Yezdi, *age.*, s. 409; el-Hüseynî, *age.*, s. 43; Hâfız-i Ebrû, Zubdetü’t-Tevârih, C II, s. 988; Abdürrezzak-ı Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 961-962; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1110; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 333.

göndererek saf değiştirmeleri için çalıştı.⁵³ Kara Tatarlar onun tarafına geçecekleri vaadinde bulundular.⁵⁴ Savaş başlayınca Emîr Timur'un mektubunun⁵⁵ ve casuslarının etkisiyle saf değiştirdiler.⁵⁶ Emîr Timur savaşı kazandıktan sonra Kara Tatar beylerine hil'atlar, altın sırmalı elbiseler ve kemerler verip onların gönüllerini aldı.⁵⁷ Kara Tatarlara;

“Yaptığımız hizmeti ödüllendirme ve becerdiğiniz işlerin karşılığını ödeme saati geldi. Ama buralarda durmak bize zarar vermektedir. Rumların dar memleketlerinde kalmak bize sıkıcı gelmeye başladı. Hazırlanın. Hemen ucu bucağı olmayan gökyüzüne çıkalım. Merhameti geniş bozkırda insanların arâmgâhu ve bilge insanların karargâhu Sivas civarında zaman ve mekân darlığından kurtulup doya doya nefes alalım. Şu güllerle bezeli iklim meselesini orada halledip, özgür görüşlerinize göre her birinize rahat nefes alduralım. Çünkü meseleleri etrafıca görüşüp, onlarla ilgili konularda dikkatli karar vermek gerekir. Diyâr-ı Rûm'un şehir ve kalelerini tespit etmek, kışlak ve ağıllarını saymak, tümen ve iktaların hesabını almak, buralarda yaşayan insan ve toplulukları bir bir bilmek zorundayız. Bilmediğimiz konular malum oluncaya, muammalı meseleler çözülmünceye kadar sizin aklınızdan ve fikrinizden geçenleri öğrenip hakkınızda söylenenleri ve genel durumunuzu öğrenelim. Reislerinizi tanıyıp kaç kişi olduğunuzu etrafıca bilelim. Atanız kim, çoluk çocuklarınızı kimler bir bir tanıyalım. Ağabey ve kardeşlerinizi, evlatlarınızı bir bir göz önünde tutalım. Rumluların giyim tarzlarını belgeleyerek onların yer ve yurtlarını sizlere miras kılalım.

53 İbni Arabşah, *age.*, s. 303-304; İbni Tagrıberdi, *age.*, s. 355.

54 İbni Tagrıberdi, *age.*, s. 355.

55 İbni Arabşah, *age.*, s. 305.

56 İbni Arabşah, *age.*, s. 305, 308; el-Hüseyinî, *age.*, s. 31; Âşık Paşaoğlu Tarihi, çev. Nihal Atsız, MEB, İstanbul 1992, s. 68; İbni Tagrıberdi, *age.*, s. 355; Hammer, *age.*, s. 80; Uzunçarşılı, *age.*, C I, s. 311-312, 322; Mustafa Cezzar, Mufasssal Osmanlı Tarihi, C I, TTK, Ankara 2010, s. 199; Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015, 72-73. Osmanlı kaynaklarının hemen hemen hepsi bu saf değiştirme olayını Tatar hayin oldu, ihanet etti.” şeklinde kaydetmişlerdir. Âşık Paşaoğlu Tarihi, s. 68; Mevlânâ Mehmet Neşri, Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1405), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2013, s. 148; Oruç b. Âdil, Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2014, s. 38; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 267; Anonim Osmanlı Kroniği (Osmanlı Tarihi 1299-1512), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2015, s. 44; Hadidi Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi 1285-1523), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2015, s. 120-121.

57 İbni Arabşah, *age.*, s. 315-316; Yezdi, *age.*, s. 410; Hâfız-i Ebrû, Zubdetü't-Tevârih, C II, s. 988; Semerkandi, *age.*, C I/2 s. 962; Mîrhând, *age.*, .C VI, s. 1110.

Sonra buralarda yaşayan insanları kelle hesabı sayıp, nüfus miktarına göre taksim edelim ki, sizleri izzet-i ikram ile o yerlere uğurlayalım. Sizleri ve çocuklarınızı geçim derdinden kurtaralım. Çünkü sizler bize güvündünüz. Elbette ki sizlere yaraşır şekilde hizmet vermemiz gerek. Öyle ki sizlere verdiğimiz hizmetler tarih kitaplarında yer alsın.”⁵⁸

dedi. Emîr Timur’un bu sözlerinden asıl amacının Kara Tatarların gücünü bilmek ve ona göre tedbir almak olduğu anlaşılmaktadır.

Emîr Timur her ne kadar ele geçirdiği kabilelere, farklı etnik gruplara ve bunların reislerine karşı şiddete başvurmasa da başkaldırdıklarında onların başlarına kendi adamlarından emîrlere atadığı gibi zaman zaman da bu kabile kuvvetlerini yurtlarından uzaklara gönderiyordu. Celâyirîler, Süldüsler ve Şuburgân’daki Apardilerin emîrleri kendisinden olanlardan atadığı gibi, Apardileri oğlu Ömerşeyh komutasında Özkent ve Kaşgar’a göndererek buralarda askerî garnizonlar oluşturdu.⁵⁹ Emîr Timur aynı uygulamayı Kara Tatarlar için de düşündü.⁶⁰ Yanındaki şehzâdeleri ve emîrleriyle üç gün durumu görüştüğten sonra Kara Tatarları Moğol (Cete) ve Türkistan (Mâverâünnehr-Özbekistan) sınırına göç ettirmeye karar verdi.⁶¹ Kendisi de Kara Tatarların yaşadıkları Amasya ve Kayseri’ye doğru hareket etti.⁶² Kırşehir köprüsünü geçtikten sonra Kara Tatar emîrleri çağırttı.⁶³ Görüşmede onlara vaatlerde bulundu. Yanındaki emîrlere de bunlara iyi davranmalarını emretti.⁶⁴

Emîr Timur’un Kara Tatar reislerine söylediği sözler tüm kaynaklarda benzer

58 İbni Arabşah, *age.*, s. 327-328.

59 Manz, *age.*, s. 122.

60 İbni Arabşah, *age.*, s. 316.

61 Yezdi, *age.*, s. 410; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, *age.*, c. 2, s. 988; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 963; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1110; Hândmîr, *age.*, C III, s. 515; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 334. Nizamüddin Şâmî ise göç ettikleri yer ile ilgili bir isim vermemiş ve maşrk’a göç ettirilmelerine karar verildiğini kaydetmiştir. Şâmî, *age.*, s. 328.

62 Yezdi, *age.*, s. 411; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C II, s. 989.

63 Yezdi, *age.*, s. 411; Semerkandî, *age.*, C I/ 2, s. 963; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 334. Emîr Timur’un huzuruna gelen Kara Tatar emîrlerinin isimlerini Nizamüddin Şâmî; Mürüvvet ve Teberriik, Şerefüddin Yezdi ve Hândmîr; Mürüvvet ve Ahi Türk, Hâfız-i Ebrû ve Abdürrezzak-ı Semerkandî; Ahi Mîrek ve Ahi Mürüvvet, Ca’ferî ise sadece Ahi Teberriik olarak kaydetmiştir. İbni Arabşah isim vermemiştir. Yezdi, *age.*, s. 411; Hândmîr *age.*, C III, s. 515; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 963; Nizamüddin Şâmî, *age.*, s. 328; el-Hüseynî, *age.*, s. 37; İbni Arabşah, *age.* s. 329.

64 İbni Arabşah, *age.*, s. 329; Yezdi, *age.*, s. 410; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C II, s. 988; Semerkandî, *age.*, C II/2 s. 962; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1110; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 334.

şekilde geçmektedir. Bu kaynaklara göre Emîr Timur Kara Tatarların reislerine muhabbet göstererek iltifatlarda bulunmuş, onların haklarında iyi şey ve merhametten başka bir şey düşünmediğini yemin ederek belirtmiştir. Kendisi Anadolu'dan giderse onları burada rahat bırakmayacaklarını, düşmanın kalabalık olduğunu, onlarla Tatarların baş etmesinin mümkün olmadığını, geçmişteki sultanların emriyle Tatarların atalarının buraya geldiklerini, onların uzun zamandır gurbet hayatı yaşadıklarını, bu gün onların kendi vatanlarına dönmelerine yardım edeceğini ve ömürlerinin geri kalan kısmını rahat ve huzurlu geçirmelerini istediğini belirtmiştir.⁶⁵ Emîr Timur'un huzuruna gelen Kara Tatar reisleri kendileri için en büyük saadetin uzun bir müddet ayrı kaldıktan sonra çocuklarıyla, kadınlarıyla, akrabalarıyla ve mallarıyla vatanlarına dönmek olduğunu, bundan daha büyük bir mutluluğun olmadığını söylediler.⁶⁶

Emîr Timur'un bu övücü sözlerini beğenip gururlanan Kara Tatar emîrleri onun konuşmasının altında başka bir anlam aramadılar. Onun söylediklerine bir itirazları olmadığı için muhalefette de bulunmadılar. Bu görüşmeden sonra Kara Tatarlar silahlarını getirip teslim ettiler. İbni Arabşâh; "*Emîr Timur'un yalan vaatlerle onların gönüllerini alıp, ümitvar sözlerle kalplerini rahatlattığını ve onları güzel sözlerle kendisine bağladığını bu güzel sözler ve vaatlerle Tatarların tavırlarının değiştiğini, bundan sonra da onun yola çıkılmasını emrettiğini* kaydetmiştir."⁶⁷ Emîr Timur, Kara Tatarların emrini hoş karşıladıklarını görünce hiç kimsenin bunların mallarına ve ırzlarına tecavüz etmemesi için emir verdi.⁶⁸ Emîrlere bazılarını bunları her türlü avâriz ve tekliflerden hariç bulundurmaları ve daima bunların ahvallerine sahip çıkmaları, güzel subaşlarına ve meralara nüzul etmeleri hususunda onlara nezaret etmeleri için tayin etti. Dönemin kaynakları Emîr Timur'un Kara Tatarların mallarıyla, develeriyle, öküzleriyle ve koyunlarıyla beraber emniyet içinde göçürülmelerini emrettiğini kaydetmişlerdir.⁶⁹ Emîr Timur, adamlarına; her gruba bir beyin nezaret etmesini, Kara Tatarları gruplara ayırmalarını, her birlik ortaya alınacak şekilde göçürülmelerini ve kaçıp gitmemeleri için dikkat etmelerini emretti.⁷⁰ Timur

65 Şamî, *age.*, s. 329; Yezdî, *age.*, s. 411; İbni Arabşâh, *age.*, s. 330; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*, C II, s. 989; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 963-964; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I, s. 334.

66 Şamî, *age.*, s. 329.

67 İbni Arabşâh, *age.*, s. 331.

68 Şamî, *age.*, s. 329; Yezdî, *age.*, s. 411.

69 Şamî, *age.*, s. 329; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*, CII, s. 989; Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, çev. İsmail Aka, TTK, Ankara 1988, s. 82; Semerkandî, *age.*, C II /2, s. 964.

70 Yezdî, *age.*, s. 411; İbni Arabşâh, *age.*, s. 316; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*, C II, s. 989; Semerkandî, *age.*, C I/2, s. 963; Hândmîr, *age.*, c. 3, s. 515.

kaynaklarına göre Kara Tatarlar göç ettirilirken kimse onlara zarar vermesin diye bu tedbir alınmıştı. Ancak asıl sebebin onların kaçmalarını engellemek olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹ İbni Arabşâh’ın deyimiyle; “*Emîr Timur aslında Tatar reislerinin hayat çerağını söndürmeyi kafasından geçiriyordu.*”⁷²

805/1402-1403 yılında Kara Tatarları göçü başladı.⁷³ Şehzâde Muhammed Sultan’ın beyleri ile Cihanşâh Bey ve sağ kanat beyleri Tokat ve Amasya’ya doğru yola çıktılar. Emîr Süleymanşâh ise sol kanat beyleriyle birlikte Kayseri ve Sivas’a doğru hareket etti. Emîr Timur, Kara Tatarlardan kimsenin kaçmaması için Mîrzâ Şahrüh ve Sultan Hüseyin’e de yolları tutmalarını emretti.⁷⁴

Kaynaklar Kara Tatarların bölük bölük, koşun koşun tümen beylerinin gözetiminde sürüleriyle birlikte göçürüldüklerini kaydetmiştir.⁷⁵ Bu sırada Kara Tatarların nüfusları hakkında kaynakların verdikleri bilgiler birbirini tutmamaktadır. Şerefüddin Ali Yezdî 30-40 bin hane, Hâfız-i Ebrû, Abdürrezzak-ı-Semerkindî 30 bin hane, Nizamüddin Şâmî bine yakın hane, Natanzî 10 bin tümen ve Medzoplu Toma 60 bin ev olarak kaydetmiştir.⁷⁶ Natanzî, Kara Tatarların Akşehir ve Sivrihisar taraflarından göçürüldüğünü kaydetmiştir. Ancak göçün sadece buralardaki Kara Tatarlarla sınırlı kalmadığı açıktır.⁷⁷ İbni Arabşâh ve Osmanlı kaynaklarının neredeyse tamamı ise aslında Emîr Timur’un Anadolu’yu

71 Şamî, *age.*, s. 328; Yezdî, *age.*, s. 411; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C II, s. 989; Semerkindî, *age.*, C I/2 s. 965; Hândmîr, *age.*, C III, s. 515.

72 İbni Arabşah, *age.*, s. 328.

73 Fasîh-i Havâfî, *age.*, C III, s. 147.

74 Yezdî, *age.*, s. 410-411; Semerkindî, *age.*, C I/2, s. 963; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C II, s. 989; Şamî, *age.*, s. 328; Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C I s. 334.

75 el-Hüseyinî, *age.*, s. 37; Tacü’s-Selmânî, *age.*, s. 14-15.

76 Yezdî, *age.*, s. 410; Şamî, *age.*, s. 329; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü’t-Tevârih*, C II, s. 989; Muinu’d-dîn-i Natanzî, *Müntehabü’t-tevârih-i Muinî*, neşr. Jean Aubin, Kitabfurûş Hayyam, Tahran 1957, s. 391; Semerkindî, *age.*, C I/2, s. 963-964; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 30; Medzoplu Toma, “Toma Metsovski’nin “Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi”, terc. K. Şahnazaryan, C. Bakihanov, Gürsoy Solmaz, Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 11, Erzurum 1999, s. 194.

77 Muinu’d-dîn-i Natanzî, *age.*, s. 391. Her ne kadar Aşık Paşaoğlu ve Oruç b. Âdil Kara Tatarların hepsinin göç ettirildiği belirtilmekteyseler de bu bilgi doğru değildir. Nitekim Mûsâ Çelebi ile yaptığı savaşta Çelebi Mehmet’in ordusunda Kara Tatarlar da vardı. Hatta son savaşlarında Musa Çelebi’nin tarafında da vardı. Aşık Paşaoğlu Tarihi, s. 70; Oruç b. Âdil, *age.*, s. 39; Sümer, *Moğollar*, s. 133. Çelebi Mehmet Samsun seferinden dönerken İskilip civarında birkaç bin Kara Tatarı görmüş ve bunların kim olduklarını öğrenince fesat yuvası olduklarını düşünerek onları Rumeli’ye göçürüp Filibe civarına yerleştirmiştir. Burada kurulan Tatarpazarı adlı yerleşim yerinin ismi göç ettirilen Tatarlara nispetle verilmiştir. Hoca Sadettin Efendi, *age.*, C II, s. 98; Faruk Sümer, “Tatarlar”, *DİA*, c. 40, s. 169-170.

Kara Tatarlara verdiğini, bunu öğrenen Yıldırım Bayezid'in Emîr Timur'dan Kara Tatarları alıp götürmesini istediğini, onun da bu isteği kabul ettiğini kaydetmişlerdir.⁷⁸

Emîr Timur Kara Tatarlarla birlikte Sivas'a kadar geldi.⁷⁹ Buradan Kara Tatarlar göçe devam ettiler. Emîr Timur, Kara Tatarlar ile Azerbaycan'dan getirilen göçebelerin Haver ve Simnan yoluyla Semerkant'a götürülmelerini emretti.⁸⁰ Aileleriyle ve mallarıyla Mâverâünnehr'e doğru göçürülen Kara Tatarlar Dâmgân'a gelince burada kendilerini götürmekle görevlendirilen Tanrıbermiş'i yaralayarak ayaklandılar ve etrafi yağmaladılar. Arkalarından gelen Timurlu darugası, Tanrıbermiş'in yaralandığını görünce onu tedavi etti. Kara Tatarlardan başka obaları da arkadan getiren Şâh Melik, Atlamış, Şemseddîn-i Abbas ve Sevincekoğlu Şâh Veli durumu öğrenince Kara Tatarların arkasından gidip birçoğunu öldürdü.⁸¹ Târîh-i Kebîr'in yazarı ölülerin çokluğundan yolun cesetlerle dolduğunu kaydetmiştir.⁸² Claviyo ise Dâmgân'da çok sayıda Kara Tatarın öldürüldüğünü, yolların insan cesetleriyle dolduğunu, isyan eden Kara Tatarların görüldüğü yerlerde öldürülmesi emrini bizzat Emîr Timur'un verdiğini oradaki insanlardan duyduğunu, bunların ölülerinin balçık içine konularak kuleler yapıldığını, bu kulelerin ışıklarının geceleyin uzaktan hâlâ görüldüğünü kaydetmiştir.⁸³ Kara Tatarlardan Dâmgân'daki isyandan canını kurtarabilenlerin büyük bir kısmı Astarâbâd ormanlarına kaçtılar. Kaçan Kara Tatarları takip eden Şemseddîn Abbas, Bayan Kavçin ve beraberindeki bazı beyler Bistam'ı geçip Lengerü tepesini aştıktan sonra Mâzenderân ormanına ulaştılar. Hazar Denizi sahilindeki Karagan denilen yerde onlara yetişip yendiler.⁸⁴ Bu sırada Kara Tatarların isyanını haber alan Emîr Timur; Şehzâde Ahmed, Ömerşeyh ve Burunduk beyleri beş yüz kişiyle kaçanların peşinden gönderip onların yakalanmalarını emretti. Kara Tatarları yakalamak için gidenler Dâmgân'a varınca Şemseddîn-i Abbas ve diğer beylerin Kara Tatarlardan birçoğunu

78 İbni Arabşah, *age.*, s. 333; Âşık Paşaoğlu Tarihi, s. 70; Mevlânâ Mehmet Neşri, *age.*, s. 151; Oruç b. Âdil, *age.*, s. 39; Hadîdî Tarihi, s. 121-122.

79 İbni Arabşah, *age.*, s. 329.

80 Sümer, Moğollar, s. 130.

81 Yezdî, *age.*, s. 430; el-Hüseyinî, *age.*, s. 43. Serefüddin Ali Yezdî bu sırada öldürülenlerin sayısını 3 bin kişi olarak kaydetmiştir. Şerefüddin Ali Yezdî, *age.*, s. 430.

82 el-Hüseyinî, *age.*, s. 43.

83 Claviyo, *age.*, s. 103.

84 el-Hüseyinî, *age.* s. 43; Yezdî, *age.*, s. 430.

öldürdüklerini, kalanları da beraberlerinde getirdiklerini öğrenip geri döndüler.⁸⁵ Bu ayaklanmadan sonra Kara Tatarların ileri gelenleri bağlanarak Semerkant’a gönderildiler.⁸⁶

Timurlu Emîrleri 12 bin Kara Tatarı önlerine katarak Semerkand yönüne gitmekte olan Emîr Timur’a doğru yöneldiler.⁸⁷ Uzun bir yolculuktan sonra Mâverâünnehr’e ulaştılar.⁸⁸ Kara Tatarların bir kısmı buradan Çin ile Hindistan hududu arasında ve Sîr-Deryâ Irmağı’nın doğu yakasındaki Kaşgar’a, bir kısmı Timurlular ile Moğollar arasında sınır bölgesi olan Issıkgöl’ün ortasındaki Duveyre adında bir adaya yerleştirildiler.⁸⁹ Emîr Timur Çin’e yapacağı seferde buraları emniyet altında tutmak için Kara Tatarlarla birlikte Azerbaycan ve Irak-ı Acem’den insanları yerleştirmiştir. Bunun yanında bölgeyi ziraata açarak bayındır hale getirmek için Kara Tatarlar başta olmak üzere diğer unsurları da buraya yerleştirmiştir.⁹⁰ Emîr Timur’un Kara Tatarlardan Çin seferi sırasında faydalanmayı düşündüğü de açıktır. Nitekim Burunduk Bey ordu kayıtlarını inceleyip bu sefer için toplam 200 bin askerin hazır olduğunu belirtirken Kara Tatarları da saymıştır.⁹¹ İbni Arabşâh ise Kara Tatarların Semerkant’tan Çin ve Moğolistan sınırındaki kıyıda köşede kalmış ıssız alanlara götürülmelerinin sebebinin Emîr Timur’un onların talancı yapılarından ve savaşıç özelliklerinden endişe etmesine bağlamıştır.⁹²

Emîr Timur Çin seferine gitmeden önce Taşkent, Sayram ve Aşpara dâhil olmak üzere Moğol bozkırlarına kadar olan yerleri torunu Uluğ Bey’e verdi.⁹³ Tarihnâme yazarı; Irak ve Horâsân halkıyla Rum taraflarından göçürülmüş olan Kara Tatarlardan meydana gelen 20 bin atlıdan ibaret bir orduyu, Emîr Timur’un çok sevdiği ve diğer torunlarından ayrı tuttuğu torunu Uluğ Bey’in emrine verdiğini kaydetmiştir. Müellif bu orduya Şeyh Nureddin, Şâh Melik, Barlas Rüstem, Şansız

85 Yezdi, *age.*, s. 430.

86 İbni Arabşâh, *age.*, s. 331; Tacüs-Selmâni, *age.*, s. 82. Kara Tatarların Semerkant’taki iskânları ve onların buradaki faaliyetleri hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Tacüs-Selmâni, *age.*, s. 82, dn. 195; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 30; A. mlf. Mirza Şahrüh ve Zamani (1405-1447), TTK, Ankara, 1991, s. 27.

87 Yezdi, *age.*, s. 430.

88 Fasih-i Havâfi, *age.*, C III, s. 147.

89 İbni Arabşâh, *age.*, s. 347; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 30.

90 Tacüs-Selmâni, *age.*, s. 15; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 30; A. mlf. Mirza Şahrüh ve Zamani s. 27.

91 Yezdi, *age.*, s. 443.

92 İbni Arabşâh, *age.*, s. 347.

93 Yezdi, *age.*, s. 442.

Tümenleri, Hasan ve İskender'in tümenlerini de dâhil ederek Moğol sahasını ele geçirmesi için onun emrine verdiğini kaydetmiştir.⁹⁴

Her ne kadar ellerinden silahlarının alınması Kara Tatarları zayıflatmışsa da nüfusları kalabalıktı. Bu nedenle Emîr Timur, Kara Tatarların daha sonra yerlerinden ayrılp başka yerlere gitmelerini yasakladı. Onların geçecekleri yerlerin tutulmasını emretti.⁹⁵ Kara Tatarlar yerleştirildikleri Moğolistan sınırında kalmak istemeyerek buradan ayrılma girişiminde bulundular. Bir süre sonra bir kısmı buradan peyder pey ayrılarak kuzey yönüne doğru gidip Deşt-i Kıpçak üzerinden İdiku'ya katıldılar. Emîr Timur'un ölümünden sonra Halil Sultan'ın Yekdalik'ten Semerkant'a doğru yola çıktığı sırada, daha önce kendilerini aileleriyle birlikte Semerkant'a buradan da daha doğuya göç ettirilen Kara Tatarların başbuğları, kendilerine komuta edenlerin zafiyetinden faydalanarak ayrıldılar. Tüm ağırlıklarını alarak Nûr yoluyla Hârzem'e yöneldiler.⁹⁶ Emîr Argunşâh ve bazı beyler arkalarından gidip onlara yetiştiler. Bir süre çatışılarsa da Kara Tatarlar buradan uzaklaşmayı başardılar.⁹⁷ Buzlarla kaplı Ceyhûn Nehri'ni geçip⁹⁸ kendi memleketleri⁹⁹ Anadolu'ya gitmek için Horâsân'a yöneldiler. 808/1405-1406 yılında Kara Tatarların Horasan'a geldiklerini Meşhed'de iken haber alan Mîrzâ Şahrüh onların yollarının kesilerek yakalanmaları için Emîr Şah Melik, Emîr Sa'îd Hoca ve Emîr Cihan Melik'i gönderdi. Mîrzâ Şahrüh'un gönderdiği birlikler Kara Tatarlardan bir kısmını yakalayarak ona getirdiler. Bazıları ise kaçtı.¹⁰⁰ Yakalananların dışındaki Kara Tatarlar hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen dağılarak eridiler.¹⁰¹

Anadolu'dan Moğol ve Çin sınırına göçürülen Kara Tatarların iskânı çok kanlı oldu. Emîr Timur burada 30-40 bin hâneyi göçe zorladı ve yolda isyan edenlerin çoğu kılıçtan geçirildi. Bu zorunlu göç ve iskân onlar için âdeta bir felâket oldu ve bir daha toparlanmadan tarih sahnesinden silindiler.¹⁰²

94 Tacüs-Selmânî, *age.*, s. 14-15.

95 İbni Arabşah, *age.*, s. 347.

96 Aka, onların Soğd irmağı boyunca gittiklerini kaydetmiştir. Tacüs-Selmânî, *age.*, s. 82, dn.196.

97 Tacüs-Selmânî, *age.*, s. 82.

98 İbni Arabşah, *age.*, s. 347.

99 Tacüs-Selmânî, *age.*, s. 82; Aka, Timur ve Devleti, s. 30; A. MLF Mirza Şahrüh ve Zamani, s. 27.

100 Fasîh-i Havâfi, *age.*, C III, s. 166.

101 Sümer, Moğollar, s. 131.

102 Manz, *age.*, s. 139.

4. Emîr Timur’un Göç ve İskân Siyâsetinde Öne Çıkan Unsurların Değerlendirilmesi

Emîr Timur ele geçirdiği yerlerde farklı iskân ve yer değiştirme politikaları uyguluyordu. Onu böyle davranmaya iten sebep her kavmin, boyun veya etnik grubun farklı özellikler ve farklı sorunlar içermesiydi. Genellikle ele geçirdiği yerlerdeki insanları memleketlerinden daha uzak yerlerde zorunlu iskâna tâbi tutuyordu. Ele geçirdiği yerlerin batısında ise çoğu zaman yer değiştirme siyâseti güdüyordu.

Sedidiler, Kara Tatarlar, Irak, Azerbaycan ve Kıpçak bozkırları başta olmak üzere Horasan ve Ön Asya’daki birçok yerden insanlar yer değiştirme politikasına maruz kaldılar. Bu göçürülenlerin çoğu ülkenin kuzey sınırlarına nakledildi. İbni Arabşâh; “*Soldakileri sağa, güneydekileri kuzeye yerleştirdi. Örneğin Hıtay ve Türkistan civarına Irak’dan Hind ve Horâsân askerlerinden oluşan grupları yerleştirdi*” demekle Emîr Timur’un yer değiştirme politikasını ne şekilde gerçekleştirdiğini açıklamıştır.¹⁰³

Emîr Timur açısından Irak, Suriye, Azerbaycan ve Anadolu’dan Moğol sınırına getirdiği göçebelerin durumları farklı anlam ifade ediyordu. Buralardan göçe tâbi tutulanlardan savaşlar ve sınır güvenliği için asker sağlama, Mâverâünnehr’in yerlileri ile denge oluşturma, ganimet alma, seferler için iaşe temini ve hayvan sağlama gibi birçok beklentileri vardı. Emîr Timur, zorunlu iskâna tâbi tuttuğu insanların çoğunu Moğol ve Çin sınırına gönderiyordu. Bunun sebebi sözü edilen coğrafyanın nüfusunun seyrek olması, yeni yerleşim alanları kurmak için uygun olması, Moğollardan gelecek tehlikelere karşı koyabilme ve Çin’e yapılacak seferlerde bu yerleştirilenlerden faydalanma düşüncesidir.

Emîr Timur’un zorunlu yer değiştirme ve iskân siyasetinde rol oynayan diğer bir husus da Moğolistan ve Çin sınırında bulunan yerlerdeki güçlü kabile yapısını kırma düşüncesidir. Dışardan getirilen unsurlardan oluşturulan ordu, bölgedeki eski güçlü kabilelerin hem gücünü kırıyor hem de gücü kırılan bu kabilelerin zorunlu olarak devletin yanında yer almalarını sağlıyordu. Aslında bu gelenlerin başka da çareleri yoktu. Her ne kadar nüfuslarını büyük oranda korumuş olsalar da eski yurtlarından ayrılmış olmaları onları güçten düşürüyordu. Bu türlü iskân, özellikle kabileler arasında otlak rekabetini ve Timurlu Devleti’ne bağlılığı sağlıyorsa da çok sayıda insanın ölümüne neden oluyor ve kabileler açısından travmalar meydana geliyordu.¹⁰⁴

103 İbni Arabşah, *age.*, s. 347.

104 Manz, *age.*, s. 139.

Mâverâünehîr ve Türkistan sınırına getirilenler ister göçebe ister yerleşik unsur olsun Emîr Timur'un kuzey ve doğu seferleri için yeni ama yerli olmayan bir ordu kurmasına yardım ediyordu. Nitekim Uluğ Bey'in emrine verilen ordunun büyük bir kısmı bu şekilde teşekkül etmişti.

Kara Tatarlar örneğinde olduğu gibi Moğolistan sınırında zorunlu iskâna tâbi tutulan çoğu kabileler bundan memnun olmayarak eski yurtlarına dönmenin mücadelesini veriyorlardı. Kara Tatarların daha yola çıktıkları andan itibaren hem Dâmgân'da hem gittikleri Moğol sınırında isyan etmeleri ve geri dönme mücadelesi vermeleri aslında onların yeni yerlerine gitmekte isteksiz olduklarının göstergesidir. Bu isyanlar şiddetle cezalandırılrsa da göçürüldükleri yerlerde Kara Tatarların tekrar isyan etmeleri onların kaybedecek şeylerinin olmadığını göstermektedir. Göçe tâbi tutulmaların çoğunun kısa bir süre sonra isyana kalkışmalarında bir başka haklı sebep ise eriyip yok olma korkusudur. Göç ettirilmelerinden kısa bir süre sonra Kara Tatarlar ve Seditîlerden haber alınmaması eriyip yok olduklarını ve bu konudaki endişelerinin haklılığını göstermiştir.

Emîr Timur zorunlu yer değiştirme politikası uygularken yer değiştirdiği kabile veya etnik grubun memleketinde ortaya çıkardığı huzursuzluk önemli rol oynuyordu. Mar'aşîler örneğinde olduğu gibi bulunduğu bölgede dînî veya etnik yönden etkili olan grupların bölgede kalmaları hem Emîr Timur'un devlet nizâmını hem de o bölgeyi tehdit ediyordu. Bu nedenle bu grupların ve yöneticilerin memleketlerinden çok uzaklara gönderilmeleri sorunu çözüyordu. Bu türlü yer değiştirmelerde bazen bölgedeki yönetici ailelerin üyeleri aynı yerde değil değişik coğrafyalarda yaşamaya mecbur ediliyordu. Nitekim Mar'aşî ailesinin bir kısmının Kaşgar'a bir kısmının da Taşkent'e gönderilmesinin sebebi buydu. Ancak Emîr Timur bu şekilde iskâna tâbi tuttuğu ailelerin ebediyen memleketlerine dönmemeleri gibi katı bir tutum sergilemiyordu. Öncekiler yer değiştirilince yerine getirilen aile huzursuzluk çıkardığında yerine eskisinin getirilmesi bunu mümkün kılıyordu. Nitekim önce Mar'aşîlerin yerine Celâvîlerden İskender Şeyhî'nin Mâzenderân'da yönetici yapılması, sonrasında İskender Şeyhî'nin isyan etmesiyle onun yerine yeniden Mar'aşî ailesinden birilerine görevler verilmesi bunu göstermektedir. Bu konuya verilecek diğer bir örnek de Toga Timur'un emîrlerinden birisinin oğlu olup onun mirasçısı olarak ortaya çıkan Emîr Veli'nin isyanı sonunda yapılan yönetim değişikliğidir. Emîr Veli, Emîr Timur'un hâkimiyetini tanımayınca öldürüldü ve hâkim olduğu yerler Toga Timur'un oğlu Lokman Pâdişâh'a verildi.¹⁰⁵

105 Yezdî, *age.*, s. 148; İbni Arabşâh, *age.*, s. 77; Mu'înu'd-dîn-i Natanzî, *age.*, s. 159; Hâfiz-i Ebrû, *Mecmu'a-yi Hâfiz-i Ebrû*, - s. 10-11; Fasîh-i Havâfi, *age.*, C III, s. 123; Mîrhând, *age.*, C VI, s. 1043.

Emîr Timur’un bu şekilde eskilerle yenileri sürekli birbirlerine alternatif tuttuğu durumlarda bazen kendisi emîrlerinden birilerini onların hâkim olduğu alanlarda yönetici yapıyordu. İskender Şeyhî’nin yerine Mar‘aşilerin tekrar bölgeye gelmesine müsaade edildiğinde Firûzkûh’a Timurlulardan Zengi’nin görevlendirilmesi, Serbedârî ailesinden Sebzevâr’da yönetici bırakıldığında yanına Timurlu Emîr Tâbân Bahadır’ın daruga yapılması buna verilecek örneklerdir. Emîr Timur bazen de aynı hânedanın kendi iç çekişmelerden faydalanarak düzeni sağlıyordu. Herât’ın alınmasından sonra buranın Kert hânedanına mensup yöneticilerini Semerkand’a gönderirken şehrin yönetimini aynı aileden birilerine vermesi, Lûr-i Kuçek’in eski emîri Ahmet’in yeniden görevine iade edilirken yönetimi devraldığı kardeşleri Afrâsiyâb ve Mes’udşâh’ın Semerkant’a götürülmeleri buna örnektir.

Emîr Timur’un yer değiştirdiği boy, kabile veya çeşitli etnik gruplar Kara Tatarların iskânında olduğu gibi bazen kendisine yakın gördüğü topluluklar arasından seçilmekteyken bazen de kahramanlıklarına güvendiği farklı etnik gruplardan seçilerek Türkistan sınırında görevlendiriyordu. Sedidiler, Gûr asıllı olmalarına rağmen kale korumakla ve savunma yapmakla meşhur oldukları için Türkistan serhadlerine göndermiş ve onlara geniş suyurgaller vermiştir. Onun bu şekildeki yer değiştirmesi çoğu zaman rahatsızlık vermiyordu. Çünkü Emîr Timur’a karşı koymaya çalışıp mağlup olduktan sonra hem canları bağışlanıyor hem de becerileri ile ilgili alanlarda görevlendiriliyorlardı.

Sonuç olarak; Emîr Timur’un yer değiştirdiği kabileler, çeşitli etnik gruplar ve yöneticiler incelendiğinde onun birçok sebepten dolayı zorunlu iskân ve yer değiştirme politikası uyguladığı görülmektedir.

Kaynaklar

Aka, İsmail, *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK, Ankara 1994.

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara 2000.

Alan, Hayrunnisa, *Bozkardan Cennet Bahçesine Timurular 1360-1506*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2015.

Al-Muqaddasî (Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesi, ö. 380/1000 civarı), *Ahsan al-Taqasım fı Ma'rifat al-Aqâlîm*, trans. Basil Antony Collins, Garnet Published, UK 1994.

Anonim *Osmanlı Kroniği (Osmanlı Tarihi 1299-1512)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2015.

Âşık Paşaoğlu Tarihi, çev. Nihal Atsız, MEB, İstanbul 1992.

Aziz b. Erdeşir-i Estarâbâdî (ö. 840/1436-1437'den sonra), *Bezme- u Rezm (Eğlence ve Savaş)*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları., Ankara 1990.

Bausani, Alessandro, "İlhanlı Hâkimiyeti Zamanında İran'da Din", terc. Mustafa Uyar, *A.Ü. DTCEF TAD*, (2002), S. 32'den ayrı basım.

Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyinî (ö. 850/1446'dan sonra), *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, TTK, Ankara 2011.

Calmard, J., "Mar'ashis", *EP*, c. 6, Leiden 1991, ss. 509-518.

Cezzar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C I, TTK, Ankara 2010.

Devletşâh-ı Semerkandî (ö. 899/1494), *Tezkîretü's-Suarâ (Tezkere-i Devletşâh)*, C II, terc. Necati Lügal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1997.

Ebûbeker-i Tihrânî (ö. 886/1481-1482), *Kûtâb-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

Fasîh-i Havâfî, Fasîhü'd-dîn Ahmed b. Celâlu'd-dîn Muhammed (ö. 849/1445-1446), *Mucmel-i Fasîhî*, C III, neşr. Muhammed Ferruh, Meşhed 1339.

Gıyâseddîn-i Ali Yezdî (ö. 1400'den sonra), *Saadetnâme, (Tarihçi Gıyaseddin Ali Yezdî'nin Saadetnâmesi (Metin Tercümesi ve Değerlendirme)*, haz. Sinan Eren, (İstanbul Ü. SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.

Golden, P. B. "Tatar", *EP*, vol. 8, Leiden 2000, s. 370-371.

Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi 1285-1523), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2015.

Hâfız-i Ebrû, Şihâbu'd-dîn Abdullah-i Hâvâfi (ö. 833/1430), *Mecmu‘a-yi Hâfız-i Ebrû (Peñç Risâle-i Târîhî der Bare-i Havâdis-i Devârân-ı Emir Timur-ı Gürgân. Çing Opuscules de Hafız-i Abrû Concernant l’histoire de l’Iran autempts de Tamerlan)*, ed. critique par Felix Tauer, Çekoslov-Prague 1959.

Hâfız-i Ebrû, Şihâbu'd-dîn Abdullah-i Hâvâfi (ö. 833/1430), *Şubdetü't-Tevârîh*, c. 2-3, neşr. S. K. Cevâdî, Vezâret-i Ferheng- u İrşâd-i İslâmî, Tahran 1380.

Hammer, Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, C I, çev. Mehmet Ata, MEB, İstanbul 2005.

Hândmîr, Gıyâsu'd-dîn b. Humâmu'd-dîn (ö. 942/1535-1536), *Târîh-i Habîbu's-Siyer fî Ahbârî Efrâdi'l-Beşer*, C III, neşr. M. N. Debir Siyâkî, Kitâbfurûş Hayyam, Tahran 1362.

Hasan-ı Rumlu (ö. 985/1578), *Ahsenü't-Tevârîh*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2006.

Hoca Sadettin Efendi (ö. 1008/1599), *Tacü't-tevarih*, C I-II/2, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları., Ankara 1992.

İbni Arabşah (ö. 84/1450), *Acâibu'l-Makdûr fî Nevâib-i Timur (Bozkırdan Gelen Bela)*, Arapçadan çev. ve notlar Ahsen Batur, İstanbul 2012.

İbni Tagrıberdi (ö. 874/1470), *En-nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Arapçadan çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları., İstanbul 2013.

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

İsfizârî, Mu‘inu'd-dîn Muhammed Zamçî (ö. 905/1509), *Ravzâtu'l-Cennât fî Evsâf-i Medîneti'l-Herât*, C II, neşr. M. Kâzım İmâm, Tahran 1338.

Kemâleddîn Abdürrezzak-ı Semerkandî (ö. 887/1482), *Matla-ı Sadeyn ve Mecma‘i Bahreyn*, C I/2, neşr. A. Nevâî, Tahran 2004.

Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihî*, çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yay., İstanbul 2006.

Mar‘aşî, Mîr Seyyîd Zâhiru'd-dîn b. Seyyîd Nasîru'd-dîn (ö. 892/1487), *Târîh-i Taberistân- u Rûyân -u Mâzenderân*, neşr. Muhammed Hüseyin Tesbihi, Tahran 1361.

Medzoplu Toma (ö. 1449), “Toma Metsovski’nin “Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi”, terc. K. Şahnazaryan, C. Bakihanov, Gürsoy Solmaz, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Erzurum 1999, s. 183-215.

Mevlânâ Mehmet Neşrî (ö. 926/1520 veya 921/1521), *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1405)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2013.

Mîrhând, Mîr Muhammed b. Seyyîd Burhânu'd-dîn Hândşâh (ö. 903/1498), *Ravzâtu's-Safâ fî Sîretî'l-Enbiyâ ve'l-Mülâk ve'l-Hulefâ*, neşr. A. Pervîz, Tahran 1339; C VI, neşr. A. Zeryab, Tahran 1358.

Muinu'd-dîn-i Natanzî (ö. 817/1414'ten sonra), *Müntehabü't-tevârîh-i Muinî*, neşr. Jean Aubin, Kitabfurûş Hayyam, Tahran 1957.

Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1702), *Sahâîfü'l-ahbâr fî Vekayi'î'l-a'sâr*, C III, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1285.

Nizamüddin Şâmî, *Şafernâme*, Farsçadan çev. Necati Lügal, TTK, Ankara 1987.

Oruç b. Âdil (ö. 908/1503'ten sonra), *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul 2014.

Özgüdenli, Osman Gazi, "Mar'aşiler", *DİA*, C XXVIII, Ankara 2003, s. 37-38. .

Rabino, H. L., *Mazandaran and Astrabad*, London 1928.

Rençber, Akif, "Şâhruh Dönemi Mâzenderân ve Gilan Seyyidleri (1400-1422)", *History Studies*, C VIII, S. 2, (Haziran 2016), s. 69-83.

Reşîdüddin Fazlullah (ö. 718/1318), *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka vd., TTK, Ankara 2003.

Ruy Gonzales De Clavijo (ö. 814/1412), *Court of Timour, at Samarcand*, trans. Celements R. Markham, London 1859.

Sahipkıran Emîr Timur Muhammed Taragay Bahadıroğlu, *Emîr Timur'un Günlüğü (Tüzükât-ı Timur)*, haz. Kutluhan Şakirov-Adnan Aslan, 3. Baskı, İnsan Yayınları., İstanbul 2010.

Strange, Guy Le, *Doğu Hilafetinin Memlekeleri*, haz. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar, Yeditepe Yay., İstanbul 2015.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, C I, TTK, Ankara 1979, s. 1-147.

Sümer, Faruk, "Tatarlar", *DİA*, C XXXX, s. 168-170.

Şahin, Mustafa, *Orta Çağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, (Gaziosmanpaşa Ü. SBE Basılmamış Doktora Tezi), Tokat 2013.

Şahin, Mustafa, “Mâzenderân’da Yerli Bir Aile: Celâvîler”, (*İğdır Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*), 2017, s. 194-230.

Şahin, Mustafa, *Serbedârîler Darağacının Gölgesinde Kurulan Bir Devlet*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.

Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013.

Tacü’s-Selmânî (ö. 812/1410’dan sonra), *Tarihname*, çev. İsmail Aka, TTK, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C I, TTK, Ankara 1988.

Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Erciyes Ü. Yay., Kayseri 1994.

Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, TTK, Ankara 1989.

